

УДК: 376-056.26:616.28-008.14:376.016:811.161.1-028.31

Рецензент:

Литовченко С.В.,

кандидат педагогічних наук,

старший науковий співробітник

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗРОБКИ ПРОГРАМ
РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗІ ЗНИЖЕНИМ СЛУХОМ**

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗРАБОТКИ
ПРОГРАММ РАЗВИТИЯ СЛАБОСЛЫШАЮЩИХ ДЕТЕЙ
ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА**

**SCIENTIFICALLY-METHODICAL BASES of PROGRAM of
DEVELOPMENT of CHILDREN DEVELOPMENT With HEARING
LOSS of PRESCHOOL AGE**

У статті представлені теоретичні положення, які стали базовими для розробки концепції розвитку сучасної дошкільної освіти дітей з порушеннями слуху та лягли в основу програми розвитку дітей дошкільного віку зі зниженим слухом „Стежки у світ”

***Ключові слова:** діти з порушеннями слуху, дошкільники зі зниженим слухом, програма розвитку, корекційно-розвивальна складова програми, курикулум дошкільної освіти дітей з порушеннями слуху, методи навчання дітей з порушеннями слуху*

В статье представлены теоретические положения, которые стали базовыми для разработки концепции развития современного дошкольного образования детей с нарушениями слуха и послужили основой для

*программы развития детей дошкольного возраста слабослышащих детей
«Дорожки в мир»*

***Ключевые слова:** дети с нарушениями слуха, слабослышащие дошкольники, программа развития, коррекционно-развивающая составляющая программы, курикулум дошкольного образования детей с нарушениями слуха, методы обучения детей с нарушениями слуха*

In article the theoretical positions, which steels base for working out of the concept of development of modern preschool education of children with a hearing disorder are presented and Paths in the world »have formed a basis for the program of development of children of preschool age of children hard of hearing«

***Keywords:** children with a hearing disorder, preschool children hard of hearing, the development program, a korrektsionno-developing component of the program, курикулум preschool education of children with a hearing disorder, methods of training of children with a hearing disorder*

В останні десятиліття у світовій сурдопедагогіці відбуваються суттєві теоретико-методологічні та організаційні зміни, зокрема у дошкільній ланці освіти дітей з порушеннями слуху. Переорієнтація на сучасні світові тенденції почалася і у вітчизняній дошкільній сурдопедагогіці.

Для вітчизняної дошкільної сурдопедагогіки останніх років характерне протиріччя між запитами та очікуваннями батьків дошкільників зі зниженим слухом та рівнем їхньої дошкільної підготовки й соціальної адаптації; можливостями і потребами дитини та вимогами діючих програм навчання і виховання. Серед причин - несвоєчасний початок спеціальної допомоги дітям зі зниженим слухом, тривалі розлуки з батьками, обмеженість можливості вибору форм отримання дошкільної освіти, уніфікація методичних підходів, недостатня гнучкість програмних вимог.

Вищезазначене свідчить про те, що на часі певні організаційні, методологічні та змістові зміни у дошкільній освіті дітей цієї категорії.

Наявне становище зумовило необхідність створення такого підходу до розвитку, навчання і виховання, який відповідає вимогам сьогодення, та його подальше впровадження у практику.

Колективом співробітників лабораторії сурдопедагогіки Інституту спеціальної педагогіки НАПН України були розроблені концептуальні засади трансформації дошкільної освіти дітей з порушеннями слуху, що, зокрема, передбачають:

- етапність розвитку, яка не визначається лише фізичним віком,
- організацію ранньої допомоги дітям з порушеннями слуху,
- можливість вибору форми отримання дошкільної освіти,
- варіативність методичних підходів у роботі з дітьми,
- індивідуальний підхід у доборі засобів комунікації,
- гнучкість програмних вимог,
- диференціаційований підхід.

Нові концептуальні положення знайшли своє відображення у програмі розвитку дітей дошкільного віку зі зниженим слухом.

У назві програми автори заклали символічний смисл. Передбачається, що практичне втілення програмних рекомендацій допоможе дитині зі зниженим слухом прокласти умовні стежки до світу людей, природи і самого себе. Ці стежки можуть бути різними. Важливо, щоб вони приводили до гармонійного розвитку, позитивного самопочуття, створювали передумови для соціальної та особистісної реалізованості. Звідси і назва програми - „Стежки у світ”.

Програма суттєво відрізняється від попередніх аналогічних документів як за своєю концепцією, так і за змістовим наповненням й структурним оформленням.

Вона структурована за етапами дитячого розвитку (їх чотири), які кожна дитина може проходити у своєму власному темпі. Поділ змісту програми для дошкільників зі зниженим слухом за віком дитини (як і за роками навчання), традиційний для програм минулих поколінь, на думку авторів програми,

може гальмувати розвиток одних дітей через занижені вимоги і знижувати самооцінку інших через завищені вимоги для інших. Відомо, що дошкільники зі зниженим слухом суттєво різняться за багатьма показниками, серед яких: ступінь втрати слуху, час виникнення порушення, час, коли розпочато навчання, вроджені задатки, наявність супутніх розладів, соматичний стан, навчальний потенціал дорослих членів родини та їх ступінь участі у навчанні дитини та низка інших. Залежно від поєднання цих чинників можливості дітей одного в опануванні знань та темпах розвитку можуть бути меншими або більшими. Етапність розвитку дитини, яка відображена у програмі, не прив'язана до віку дошкільника зі зниженим слухом, а також до років навчання через суттєві розбіжності у розвиткові дітей одного віку, його нерівномірність й індивідуальний характеру, зумовлені впливом низки чинників (фізичних, медико-технічних, психолого-педагогічних) на розвиток малюка на різних його стадіях. Щоб уникнути формалізації педагогічного процесу та враховати особливості кожної дитини, автори програми структурували її не за віком (фізичним чи психологічним), а за етапами, які дитина може проходити у своєму власному темпі (наприклад: за один рік, два роки, кілька місяців), в різному віці. Обов'язковою визнається лише послідовність проходження етапів, оскільки вона є логічно зумовленою і природною.

Вперше в Україні програмою передбачений ранній період розвитку дитини зі зниженим слухом. Зокрема, приділяється увага домовленнєвому розвитку, сенсорному розвитку, формуванню способів обстеження предметів та пізнання довкілля, встановленню зорового і слухового контакту малюка з дорослим, вокалізаціям та першим проявам мовленнєвої поведінки дитини тощо.

Традиційно форма отримання освіти була єдиною для всіх дітей з порушеннями слуху і обмежувалася функціонуванням спеціальних навчальних закладів.

Осучаснення системи освіти передбачає суттєві структурно-організаційні зміни. Зокрема, відбувається розширення форм отримання освіти з наданням права і реальної можливості вибору форми навчання, оптимальної для кожної дитини.

Навчання може відбуватися у закладах різних типів для дошкільників з порушеннями слуху (табл. 1)

Табл. 1. Заклади, які надають освітні та корекційні послуги дошкільникам з порушеннями слуху у традиційній і сучасній системах освіти

традиційна система	оновлена система
спеціальні заклади	зклади та групи системи спеціальної дошкільної освіти
	кабінети сурдопедагога у системі охорони здоров'я
	реабілітаційні центри системи освіти та системи охорони здоров'я
	дошкільні заклади та групи інклюзивного навчання
	центри інклюзивного навчання

Одним з традиційних для сурдопедагогіки є питання добору підходів та методів навчання й виховання. Для світової і вітчизняної історії сурдопедагогіки притаманне протистояння різних методів навчання дітей з порушеннями слуху. Для прикладу досить згадати співіснування чистого усного та жестового методів, наукові суперечки в межах комбінованих підходів (неузгодженість у питаннях: з якої мови починати? на якому етапі

підключати другу мову? яку з мов використовувати як основну, а яку як допоміжну? та ін.).

У ті чи інші часи на рівні однієї держави або на міждержавному рівні визнавали прогресивними одні підходи і заперечували доцільність інших, а підхід, визнаний найкращим, ставав не лише провідним, а й єдиним. За таких умов розвиток альтернативних підходів був практично не можливим.

Тривалий час уніфікація підходів та методів навчання розглядалася як позитивна риса освітньої системи. Для сучасної світової сурдопедагогіки характерне співіснування різних підходів. Наявність як очевидних переваг, так і нерозв'язаних питань в межах кожного з них, на нашу думку, свідчить про те, що не існує однієї універсальної методики, яка була б ідеальною для всіх дітей з порушеннями слуху і відповідала б запитам та очікуванням усіх батьків. Запровадження різних підходів, їх індивідуальний добір для кожної дитини у кожній життєвій (навчальній чи побутовій) ситуації є одним з напрямів осучаснення системи освіти дітей з порушеннями слуху (табл. 2).

Табл. 2. Застосування методичних підходів у традиційній та сучасній системі освіти дошкільників з порушеннями слуху

традиційна система	оновлена система
уніфікація методичних підходів	варіативність методичних підходів

Питання співвідношення словесної та жестової мови традиційне для сурдопедагогіки. Його розв'язання у програмах не носить категоричного характеру. Автори програми є прихильниками поміркованого підходу, який полягає у тому, що обидві мови є необхідними, а їх використання виправданими за тих чи інших умов.

Втім, у межах всіх освітніх систем, яким передбачене використання і словесної, і жестової мови постають і по-різному вирішуються питання:

1. Яка з мов виконує функції основної, а яка допоміжної?
2. З якої мови починати навчання?
3. На якому етапі підключати другу мову?

4. Паралельно чи окремо використовуються одна і друга комунікативні системи?

Відповіді на ці питання ми даємо у руслі загальних підходів, яких дотримуємося. У кожному випадку, виходячи з можливостей конкретної дитини, навчальної доцільності, очікувань родини та запитів суспільства ці питання можуть розв'язуватися по-різному.

На зміну навчального процесу, спрямованого одразу на всіх вихованців групи приходять максимально індивідуалізований процес, зорієнтований на кожну конкретну дитину (обсяг матеріалу, спосіб його подачі та презентації знань дитиною, темп засвоєння, проміжні здобутки та кінцевий результат тощо).

Нова програма – документ, який не має декларативного характеру, не орієнтує педагога на кількісні показники суми знань, вмінь та навичок, які мають опанувати всі діти в одному віці за однаковий проміжок часу. Натомість вона містить обов'язкові напрями роботи з дітьми, що націлюють дорослих на формування у дітей життєвих компетентностей, пізнання світу та визначення свого місця у ньому, засвоєння способів отримання знань та навичок їх практичного використання у тому темпі, який притаманний для конкретної дитини. Розподіл навчального матеріалу носить рекомендаційний характер. Передбачене право педагога вносити корективи, доцільні за конкретних навчальних умов. Обсяг навчального матеріалу для засвоєння за той чи інший час добирається індивідуально, адже для кожної дитини характерний свій темп роботи, який не є постійним, необхідна різна кількість повторень та завдань для закріплення. У такий спосіб можна попередити гальмування розвитку в одних випадках та уникнути надмірного навантаження, яке є сутєвим стресогенним чинником, у інших.

Надзвичайно важливою, обов'язковою частиною дошкільної освіти дітей зі зниженим слухом є корекційно-розвивальна складова. У програмах вона представлена корекційними курсами „Розвиток слухового сприймання і

формування вимови” і „Музично-ритмічний розвиток” та корекційною спрямованістю всього навчально-розвивального процесу.

Програмою передбачені наступні напрями корекційно-розвивальної роботи: мовленнєвий, пізнавальний, сенсорний, особистісний. Такий поділ є умовним, оскільки змістове наповнення напрямів тісно переплітається, а результати кожного з них не можна розглядати ізольовано, оскільки вони є взаємопов'язаними, взаємозумовленими. Так, наприклад, формування мотиваційного компоненту мовленнєвої діяльності однаковою мірою відноситься як до мовленнєвого, так і до особистісного компонентів, опанування засобами активного пізнання докільця впливає як на сенсорний, пізнавальний розвиток, так і складає передумови для удосконалення мовлення.

Найбільше змістове наповнення має мовленнєвий напрям, присвячений попередженню та подоланню мовленнєвого недорозвинення у всіх його проявах від мотиваційного до продуктивного, діяльнісного. Цей напрям включає такі змістові складові: формування мотиваційного компоненту мовленнєвої діяльності, створення наочно-образного підґрунтя для розвитку мовлення, формування навичок сприймання мовлення, формування навичок продукування мовлення та корекція різних сторін мовлення.

Пізнавальний напрям має на меті корекційно-розвивальний вплив на розвиток тих пізнавальних процесів та функцій, перебіг яких ускладнює порушення слуху. Його змістове наповнення: формування пізнавальної активності; розвиток всіх видів пам'яті; розвиток уваги; розвиток уяви; уточнення уявлень про докільця; корекційний розвиток розумових дій та операцій (порівняння, узагальнення, конкретизації, аналізу, синтезу), логічних форм мислення (понять, суджень, умовиводів), формування вміння розкривати причинно-наслідкові зв'язки на доступному кожному учневі рівні, розвиток словесно-логічного мислення на матеріалі, який вивчається.

Сенсорний напрям призначений для розвитку збереженого слуху та неушкоджених аналізаторів з корекційно-компенсаторною метою: розвиток

зорового сприймання як компенсаторного механізму, що забезпечує свідоме сприймання і усвідомлення різної інформації, зокрема зверненого мовлення (словесного в усній та писемній формі, дактильного, жестового); розвиток кінестетичних відчуттів через вправляння у правильному артикулюванні, використання специфічних комунікативних засобів; розвиток тактильних відчуттів через сприймання вібрацій, зосередження уваги на їх особливостях (силі, напрямку, тривалості, ритмі тощо), формування компенсаторних навичок отримання інформації через смак, запах, доступний звук, зір, тактильні враження.

Особистісний напрям покликаний попередити та подолати невпевненість у собі, відчуття друговартості, обділеності, які можуть спричинитися усвідомленням проблем особистісного та соціального характеру, пов'язаних із власне порушенням слуху та тими обмеженнями (зокрема у можливості вільно спілкуватися, отримувати інформацію з різних аудіо джерел тощо), які воно може накладати. Цей напрям тісно пов'язаний з попередніми і ефективність його впровадження великою мірою визначається соціальним середовищем, створенням сприятливих психологічних умов та рівнем сформованості життєвих компетенцій, в тому числі мовленнєвих. Його змістове наповнення передбачає: розвиток цілеспрямованості діяльності, самоконтролю (плануючого, операційного, заключного); формування впевненості у собі, усвідомлення своєї неповторності, своєрідності, особистісної цінності; розвиток емоційно-вольової сфери.

Корекційно-розвивальна робота носить наскрізний характер, пронизує всю навчально-виховну діяльність з дітьми, включена у процес навчання, виховання і розвитку в якості додаткових змістових елементів та специфічних методичних прийомів. Особливості цієї роботи у програмі конкретизуються з кожної лінії згідно її змістового наповнення та корекційно-розвивального потенціалу того матеріалу, що вивчається.

Автори програми пропонують оптимізувати навантаження, індивідуалізувати його для кожної дитини у кожній ситуації, визначити таке

співвідношення активної діяльності відпочинку, живого, природного спілкування, яке б зберігало психологічне та фізичне здоров'я, було екологічним і, водночас, активізувало пізнавальний потенціал дитини.

Програмні рекомендації розраховані на роботу тих дорослих, які відіграють важливу роль у житті дитини: педагогів (сурдопедагога, вихователя, психолога) та батьків.

Програма призначена для використання у спеціальних дошкільних установах для дітей зі зниженим слухом, спеціальних групах для дітей зі зниженим слухом при дошкільних закладах загального типу, дошкільних закладах з інклюзивною формою навчання, реабілітаційних центрах та родинних, які виховують дітей з порушеннями слуху, центрах раннього втручання.

Структурно-змістові особливості програми відображені у наступній таблиці.

Табл. 3. Структурно-змістові особливості традиційних і нових програм для дошкільників зі зниженим слухом

традиційні програми	нові програми
програма призначена для використання у спеціальних дошкільних установах для дітей зі зниженим слухом	програма призначена для використання у спеціальних дошкільних установах для дітей зі зниженим слухом, спеціальних групах для дітей зі зниженим слухом при дошкільних закладах загального типу, дошкільних закладах з інклюзивною формою навчання, реабілітаційних центрах та родинних, які виховують дітей з порушеннями слуху
структурування за фізичним віком	структурування за етапами розвитку
єдиний для всіх дітей	індивідуальний темп розвитку та

темп розвитку та засвоєння матеріалу	засвоєння матеріалу
розрахована на мінімальний вік дитини – 3 роки	розрахована на використання у роботі з дитиною від початку її життя
основна форма навчально-виховного процесу – спеціально організоване заняття	продовгований постійний педагогічний вплив під час всієї життєдіяльності дитини для вирішення всіх навчальних, виховних, розвивальних та корекційних завдань
переважає фронтальна та групова робота	переважає індивідуальна робота, робота парами та малими групами
принцип інтенсифікації розвитку	принцип ампліфікації
переважає корекція мовлення	різновекторний корекційний вплив (мовленнєвий, пізнавальний, сенсорний, особистісний)
переважне використання словесної мови	індивідуальний добір засобів спілкування